

Kjøp uten smerte

“Urettferdighet hvor som helst er en trussel mot rettferdigheten overalt”

- Martin Luther King, borgerrettsforkjemper

Se nettstedet www.ilo.org, eller FN-sambandets nettsted: www.fn.no (gå til ILO-informasjon). Se også under aktuelle tema/barnearbeid på sistnevnte nettsted.

Å la være å kjøpe noe som helst er urealistisk, men det er nødvendig å slutte med overflødige innkjøp. Bærekraftig forbruk handler ikke bare om miljøbelastningene ved det vi produserer og forbruker, men også om de menneskelige og sosiale kostnadene.

Svært mange produkter som havner i butikkene og i våre hjem, er produsert i utviklingsland fordi multinasjonale selskaper ser at arbeidskraft gjerne er mye billigere der. Men handelen må være rettferdig for alle parter. Bærekraftig forbruk må støtte opp under sosial rettferdighet og innebære respekt for grunnleggende menneskelige, sosiale og økonomiske rettigheter. De må gjelde alle og ikke være et privilegium for enkelte.

Barnearbeid er et godt eksempel på hvorfor bærekraftig forbruk gjør det nødvendig å se på forholdene og de grunnleggende rettighetene til arbeiderne som produserer varer. Ifølge anslag fra Den internasjonale arbeidsorganisasjonen ILO deltar ca 250 millioner barn mellom fem og 14 år i økonomisk virksomhet i utviklingsland.

Rene tepper. Rugmark er en ikke-kommersiell organisasjon som jobber for å få slutt på barnearbeid og gi barn i Nepal, India og Pakistan muligheter til skolegang. Rugmark-merket betyr at teppet eller matten som selges, ikke er laget ved hjelp av ulovlig barnearbeid. Ifølge en pressemelding fra januar 2001 var mer enn to millioner tepper med dette merket solgt i Europa og Nord-Amerika siden 1995.

Mange av matvarene og om lag halvparten av klærne som selges i Norge, er importert fra utviklingsland. Sett i forhold til andre varer vi kjøper, har importprisene på mange av disse varene blitt stadig lavere i løpet av de siste 20 åra. Mellom 1980 og 2003 falt prisen på kaffen vi importerer for eksempel til under en fjerdedel, når en regner i fast kroneverdi. Prisene på importerte klær ble redusert til nesten halvparten i samme periode. Ifølge en rapport fra Framtiden i våre hender (http://www.fivh.no/filer/Fra_fattig_til_rik_r0504.pdf) betalte Norge vel 10 milliarder kroner mindre for alle typer råvarer, tekstiler, klær og sko fra Sør i 2003, enn vi måtte ha gjort om prisene hadde holdt seg på samme nivå som i 1980.

Etisk eller rettferdig handel innebærer å betale produsenter i Sør en pris for varene som gjør at de kan ha en inntekt til å leve av. De siste åra har for eksempel mange kaffebønder fått så lite betalt for varen at de ikke har kunnet dekke produksjonskostnadene, langt mindre hatt noe til overs å kjøpe mat for. Om de har overlevd, har det gjerne vært ved hjelp av mat de selv dyrker på si.

Merkeordninger for etisk handel, som Max Havelaar-merket, garanterer at produsentene av varene som merkes har fått en anstendig pris for varen. Er det snakk om varer som produseres av større bedrifter, garanterer de som regel også at disse respekterer grunnleggende faglige og menneskelige rettigheter.

Statistikk fra ILO viser at to av fem barn i Afrika, ett av fem barn i Asia, ett av seks i Latin-Amerika og ett av tre i Oseania er økonomisk aktive. I absolutte tall er det likevel flest barnarbeidere i Asia - de utgjør 61 % av barnarbeiderne i verden, mens 32 % bor i Afrika og 7 % i Latin-Amerika. Bare i Afrika øker antallet med én million årlig og ventes å passere 100 millioner innen 2015.

I India jobber tusenvis av barn med å produsere fyrstikker og fyrverkeri. De får mellom tre og fire kroner dagen i lønn og arbeider 10-12 timer hver dag, sju dager i uka. I Pakistan er om lag 75 % av teppeveverne jenter under 14 år.

"Research on Girl Child Weavers in the Carpet Industry" RUGMARK Society Pakistan, 1999: www.rugmark.org/news_facts.

Dette er ikke bare et problem i utviklingsland. I 1998 var det ifølge anslag fra det amerikanske arbeidsdepartementet om lag 3,5 millioner "legale" barnarbeidere i USA (i tillegg til 1,5 millioner illegale). I Storbritannia ble det for et par år tilbake anslått at ca. 750.000 barn mellom 11 og 15 år jobber fast. Noen jobber så mye som 50 timer i uka.

US Department of Labour: www.dol.gov og USA Bureau of Labour Statistics: www.bls.gov.

Scoring mot barnarbeid – Euro 1996. Det ble store avisoverskrifter av at barn ble brukt til å produsere fotballer i Pakistan forut for fotballmesterskapet i 1996. Dette førte til at FIFA (det internasjonale fotballforbundet) antok et reglement om hvilke fotballer som skulle benyttes ved mesterskap. Et resultat av denne kampanjen var at produksjonsmåtene for fotballer i Pakistan ble endret.

Du kan lese mer om rettferdig handel på Idébankens nettsted, <http://ide.idebanken.no/Redskapsbua> og på nettstedet www.etiskforbruk.no.

www.miljolare.no ‡ Undersøk etiske varer i butikken

Gjennom en spesiallaget aktivitet om etiske varer kan elevene få kunnskap om sammenhengen mellom forbruk, miljø og levekår og bli bevisst sine muligheter til å påvirke samfunnet, både nasjonalt og internasjonalt, som forbrukere.

Se www.miljolare.no/deltakelse.

Mindre barnearbeid.

Obligatorisk utdanning har ført til redusert barnearbeid. I 1920- og 1930-årene bestemte myndighetene på Sri Lanka seg for å håndheve obligatorisk utdanning for alle. Andelen av befolkningen som kunne lese og skrive økte fra 58 % i 1946 til 86 % i 1984 (UNESCO, 1991). Andelen av barn mellom 10 -14 år som arbeider, gikk samtidig ned fra 13 % i 1946 til 6,2 % i 1963, og var i 1995 5,3 % for gutter og 4,6 % for jenter.

ILO, 1995 , Se Child Labour Inquiry: www.geocities.com/CollegePark/Library/9175/inquiry1.

Barn arbeider ofte i arbeidsintensiv industri som ikke krever spesielle kunnskaper, men der små hender er en fordel (teppeknyting, søm, fyrstikkproduksjon). De er ofte utsatt for farlige arbeidsforhold og blir oftere syke i og med at de er fysisk sårbare. Barna må jobbe lange dager, får lite eller ingen skolegang og får ussel betaling.

Det triste er at mange familier rundt omkring i verden er avhengige av barnas inntjening. Enkelte politikere mener at arbeidet spiller en viktig og positiv rolle i barnas liv og for deres forhold til familien, og vil derfor reformere barnearbeidet heller enn å avskaffe det. Problemet er sammensatt og levedyktige løsninger må omfatte barnas familier. Likevel må barnet settes i første rekke. Ingen får mer enn én sjanse til å være barn!

TAPTE MULIGHETER

Å jobbe utgjør ikke bare en trussel mot et barns fysiske helse og sikkerhet. Det medfører at deres rettigheter blir neglisjert og at de går glipp av muligheten til utdanning. 150 millioner barn kan ventes å slutte i grunnskolen før de er ferdige med fjerde klasse. Ett av fire indiske barn kommer aldri til å gå på skolen.

Max Havelaar-merket er den mest utbredte merket for varer fra etisk handel i Norge. Det ble innført i 1997. Du kan i dag (2005) kjøpe kaffe, te, ris, bananer, appelsinjuice og sjokolade med dette merket. Kaffe var den første varen som ble introdusert. Om lag én prosent av kaffen som selges i Norge har i dag Max Havelaar-merke. Coop-butikkene har sitt eget merke for kaffe fra etisk handel, Café Futuro. Salget av denne kommer altså i tillegg. Les mer på <http://www.maxhavelaar.no>. På nettstedet tilbys også eget materiell for skoler (klikk på "Informasjon").

Rettferdig-handels-by: Småbyen Garstang i Nord-England erklærte seg i 2000 for "The world's first Fairtrade Town". Både kommunen, 90 % av butikkene og samtlige skoler og menigheter i byen har gått med på å kjøpe varer fra etisk handel. Det skjedde etter en kampanje der hjelpeorganisasjonen Oxfam gikk sammen med en lokal ungdomsgruppe og den videregående skolen om å fortelle "historien bak sjokoladen", og sette søkelyset på vilkårene for kakaoprodusenter i Vest-Afrika. Se <http://ide.idebanken.no/bibliotek/ProsjektID.asp?ProsjektID=328>.

Dette er starten på en ond sirkel. Uten utdanning er sjansene for å slippe unna lavt betalte jobber og fattigdom minimale. De langsiktige følgene av barnarbeidet er heller ikke oppløftende. Barn representerer håpet og mulighetene for framtida i alle land. Å nekte barn utdanning, er å nekte et land "menneskelig kapital" - utdannede og faglærte arbeidstakere som utviklingsland sårt trenger.

Det er flere initiativ på Internett for å stoppe barnarbeid, se for eksempel: International Confederation of Free Trade Unions: www.icftu.org.

872 millioner mennesker kan verken lese eller skrive. Det vil si én av fire voksne i utviklingsland. To tredjedeler av dem er kvinner. Det vil koste 6 milliarder dollar årlig å sørge for at hvert eneste barn i verden får grunnskoleutdanning. Det er det samme som verden bruker på militære formål i løpet av fire dager.

Human Development Report 1998, "Consumption for Human Development" <http://hdr.undp.org/reports> (søk etter 1998).

Bevisst forbruk kan bidra til å bedre situasjonen. Det innebærer å utfordre politikken til regjeringer og foretak og unnlate å kjøpe varer dersom vi ikke er sikre på at produsenten har fulgt etiske prinsipper. Slike merker (for eksempel Max Havelaar-merket) garanterer at varene er produsert uten utbytting.

Barnarbeid er bare ett aspekt ved et større problembilde. Det henger sammen med arbeidsforhold, menneskerettigheter, likestillingsspørsmål og utviklingslands rett til en verdig og bærekraftig tilværelse.

For å finne ut mer om menneskerettigheter og hva de innebærer, hva som skjer og hvor, sjekk Amnesty International: www.amnesty.org eller Human Rights Watch: www.hrw.org.

Frø for framtida. Det amerikanske senteret for internasjonal arbeidersolidaritet har lansert et pilotprosjekt i Kenya, Uganda og Tanzania, som bygger på overbevisningen om at alle barn har rett til utdanning og en barndom. Det er et godt eksempel på et vellykket barnarbeidsprogram med utgangspunkt i lokalsamfunnets ressurser.

Barn som bor på eller i nærheten av plantasjer i Øst-Afrika slutter ofte på barneskolen for å jobbe på plantasjene, passe andre familiemedlemmer eller søke annet arbeid i byene. Etter at prosjektet kom i gang i 1999, har mange barn begynt på skolen igjen. For å hjelpe familiene med å betale for dette har over 150 lokale selvhjelpsgrupper blitt opprettet ved hjelp av mikrokreditt.

Nøkkelen til å lykkes har vært å endre holdninger til barnarbeid på grasrotnivå. Ved å involvere familier, lokalsamfunn, lærere, arbeidsgivere og fagforeninger vil en skape en kultur der barnarbeid ikke er godtatt og et lokalt forankret opplegg for å kontrollere at det ikke forekommer.

Møter holdes på eller i nærheten av plantasjene for at det skal være lett for alle interesserte å delta. Gjennom samarbeid på lokalplanet lærer samfunnet å hjelpe seg selv og å finne praktiske løsninger på problemene. Se www.stopchildlabor.org/internationalchildlabor/PlantationProject.

www.miljolare.no † Miljømerking av gode varer

Miljømerking av varer kan hjelpe oss forbrukere til å velge produkter som er minst mulig miljøskadelige. Svanemerket og Debiomerket er offisielt godkjente miljømerker, men det finnes også andre miljømerker. Elevene kan sjekke utvalget av miljømerkede varer i butikken og gjøre seg kjent med merkeordningene. De kan også undersøke noen produkter nærmere og forsøke å gi en egen miljøvurdering av disse.

Se www.miljolare.no/forbruk.

Det er en klar sammenheng mellom bærekraftig forbruk og behovet for å sikre grunnleggende menneskerettigheter for å fremme utvikling. Fattigdom og miljøødeleggelse (gjennom for eksempel avskoging og overbeiting) er gjensidig forsterkende og utløser en dominoeffekt på menneskerettigheter og utvikling for nålevende og framtidige generasjoner.

Stater har plikt til å beskytte innbyggernes rettigheter. Dessverre finnes det alt for mange tilfeller der menneskerettigheter blir brutt og neglisjert. Økt bevissthet har ført til at mange mennesker har begynt å stille spørsmålstegn ved arbeidsvilkår som innebærer utbytting.

Boikott er et kampanjeverktøy som har fått økt popularitet gjennom Internett. Før en går i gang med en boikott er det viktig å finne ut om mulige konsekvenser og om hvem som kommer til å rammes verst: bedriften eller arbeiderne som du ønsker å beskytte? Å kreve gjennom-siktighet og full åpenhet fra bedriftenes side er avgjørende om en vil unngå at de bare flytter og fortsetter med sin uetiske atferd et annet sted. Det å kreve gjennomsiktighet kan mobilisere forbrukere til å ta sin del av ansvaret og legge grunnlaget for å samle flere samfunnsaktører bak felles mål.

Sjekk Amnesty Internationals rapporter og/eller nettsted om tortur og henrettelser uten dom, samvittighetsfanger, statlig vold mot personer, og slaveri: www.amnesty-international.org.

Sjekk publikasjonene og nettstedene til organisasjoner som arbeider mot slaveri, for eksempel www.antislavery.org.

Se neste kapittel.

Som ikke viser respekt for mennesker og dyr (f.eks. fremmer vold, pedofili, seksuell utnyttelse, slaveri, osv.).

J Skritt på veggen

Forslagene nedenfor er ment å hjelpe deg til å handle etisk:

- F Velg produkter som er laget av produsenter, og markedsføres av butikker, som har en klar **etisk profil** og tilhørende handlingsregler.
- F Hold øye med favorittmerkene dine. Kontakt din lokale forbrukerorganisasjon og finn ut mer om dem. Bli med i webkampanjer for å forbedre arbeidsforholdene i industrien.
- F Unngå produkter og tjenester fra firmaer som støtter **undertykkende regimer**.
- F Boikott produsenter som underbetaler arbeiderne eller benytter seg av slavearbeid, eller som har underleverandører som benytter seg av **slavearbeid**.
- F Kjøp så vidt mulig produkter og tjenester som er merket "**ikke produsert av barn**".
- F Kjøp så vidt mulig produkter og tjenester som er merket "**ikke testet på dyr**".
- F Boikott produkter og tjenester som markedsføres med **misvisende** eller **støtende påstander**.
- F **Utveksle informasjon** og erfaringer om etikk og produkter med andre forbrukere.

Kampanje for reine klær: Clean Clothes Campaign er et internasjonalt nettverk som arbeider for å sikre anstendige arbeidsvilkår for arbeiderne i Sør som produserer en stor del av klærne våre. Det finnes (2005) ennå ingen norsk avdeling. Den svenske Kampanjen Rena Kläder har derimot markert seg sterkt ved å avdekke kritikkverdige forhold hos leverandører til noen av de store kleskjedene og å presse disse til å godta "oppførselskoder". Se www.renklader.org.